

LLUÍS NICOLAU D'OLWER

SEMBLANÇA BIOGRÀFICA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

LLUÍS NICOLAU D'OLWER

SEMBLANÇA BIOGRÀFICA

Conferència pronunciada davant el Ple per
CARLES MIRALLES I SOLÀ i MANUEL MUNDÓ I MARCET
el dia 20 de desembre de 1995

BARCELONA
2000

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Miralles, Carles

Lluís Nicolau d'Olwer, semblança biogràfica

ISBN 84-7283-504-9

I. Mundó, Anscari M. II. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica III. Títol

1. Nicolau d'Olwer, Lluís 2. Intellectuals — Catalunya — Biografia

929Nicolau d'Olwer, Lluís

© Carles Miralles i Solà i Manuel Mundó i Marcet
© 2000, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47, 08001 Barcelona

Primera edició: maig de 2000
Tiratge: 500 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Altés, SL
Carrer de Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 84-7283-504-9
Dipòsit Legal: B. 24543-2000

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

«Servir el comú quan l'hora arriba és llei de tota democràcia».
Aproximació a l'humanisme de Lluís Nicolau d'Olwer

CARLES MIRALLES I SOLÀ

Entre els anys 1915 i 1917, Nicolau d'Olwer, que encara no havia fet trenta anys —havia nascut a Barcelona l'any 1888—, va escriure una sèrie d'articles miscel·lanis que aplegà el 1920 en un llibre intitulat *Comentaris*. Aquest llibre demostra, sobretot, una cultura excepcional i una capacitat no gaire freqüent d'exposar-ne els fruits d'una manera entenedora i sincera, no gens pretensiosa: clara i elegant, intel·ligent i precisa. El seu autor era llicenciat en dret i doctor en filosofia i lletres des de 1910. Des d'abans, des dels dinou anys, havia donat a conèixer articles importants d'història literària: sobre el *Tirant lo Blanc*, sobre les *Regles de trobar* de Jofre de Foixà, sobre qüestions d'humanisme, sobre literatura medieval i cultura catalana d'aquesta època. I l'any 11 havia publicat la seva tesi doctoral sobre *El teatro de Menandro*.

Si els seus estudis d'història literària palesen erudició i competència, va ser la seva sòlida preparació en grec allò que li donà fama d'entrada. La dita d'Unamuno reportada per Pla, segons la qual «*Nicolau es el hombre que sabe más griego de España, pero no quiere que se sepa*», a més de documentar pintorescament la modèstia del jove savi, respon a l'impacte que hauria hagut de produir, en la cultura espanyola si n'hagués estat a l'altura, el llibre sobre Menandre. Ara, aquesta preparació, Nicolau no hauria pogut aconseguir-la a qualsevol banda. Sens dubte, Nicolau havia sabut aprofitar molt bé els professors de la Universitat que podien ser-li útils, però això implica que aquests professors hi eren. Especialment, Antoni Rubió i Lluch i Lluís Segalà.

La influència de Rubió i Lluch ja fou remarcada per Joaquim Molas en referir-se a la triple orientació de Nicolau cap a la història literària, el llatí medieval i els estudis bizantins —que comencen per la presència catalana a Grècia. La seva veneració pel mestre, d'altra banda, el mateix Nicolau la deixà escrita en la recordança que n'escriví a Mèxic, a l'exili, i que passà a formar

part del llibre *Calii. Records de mestres i d'amics* (1958). Tampoc no cal oblidar, però, que en l'extensa bibliografia de Rubió i Lluch no són escassos els treballs sobre literatura grega, també sobre literatura grega antiga, i que la seva tesi, publicada el 1871, és un estudi important sobre les *Anacreòntiques*. De manera que Rubió i Lluch, vull dir, ja era una garantia, com a mestre, respecte del grec que sabia Nicolau. Ara, Nicolau mateix reconeixia, anys a venir, el mestratge de Segalà, un home més gris i metòdic però un gran treballador i tan excel·lent com exigent com a professor. De Segalà és l'empenta que va portar dos seus joves deixebles a ocupar-se, com a tema de tesi, l'un de Menandre i l'altre de Baquilides. L'un era Nicolau, com ja sabem, i l'altre Bosch i Gimpera. Cal destacar que tant Menandre com Baquilides eren, llavors, dues novetats: dues resurreccions, com es deia, perquè Baquilides havia tornat a poder ser llegit gràcies a un papir d'ençà de 1897 i el començ del nostre segle havia de ser fèrtil en papirs de Menandre, un poeta còmic abans només intuït per gnomologis i escassos fragments.

Val la pena, doncs, d'assenyalar aquest fonament de Nicolau, la seva esplèndida preparació en grec antic, que no solament després li aplanarà el camí quan es dediqui a l'edat mitjana grega sinó que l'acreditarà com a hellenista. A més d'aquella tesi sobre Menandre, que és, com a síntesi, l'obra aleshores més completa, ben informada i rigorosa, sobre el poeta, Nicolau ja havia publicat una traducció de Moscos (*Amor fugitivo [Idilio]*) (1909), traduiria després altres poetes, grecs —entre ells, Cal·lí, en un poema on mirà d'adaptar a la seva manera el díctic elegíac al català— i llatins, i aniria resseguint, entre 1923 i 1927, a *La Publicitat*, els volums que s'anaven publicant de la Fundació Bernat Metge. «La gent que els llegia», diu Guansé d'aquests articles, «deia que parlava d'aquests autors com si acabés d'acomiarar-se'n a la cantonada. Tenia lectors apassionats». Darrere del que deia i tan comprensible i eficaç resultava hi havia el gruix de moltes lectures, una preparació sòlida i el coneixement, i més, la freqüentació dels autors grecs i llatins. Molts anys després, poc abans de morir Nicolau, Menandre fou afavorit amb un nou descobriment papiraci, aquesta vegada sensacional, tota una comèdia; Lluís Nicolau, des de l'exili mexicà, se sumà a l'allau d'estudis provocat pel nou text, *El díscol*, amb un estudi publicat en el primer número de 1960 de *Cuadernos Americanos*, de Mèxic, un paper d'una trentena de pàgines sobre «*La resurrección de Menandro*». I tampoc us caldria oblidar, del treball de Nicolau com a hellenista, que fou ell qui collacionà el còdex 399 de la Biblioteca de Catalunya que no té pindàrics i idíl·lics de Teòcrit, en un article de gran rigor i doctrina que ha passat per alt als hellenistes potser per haver estat publicat en el volum I (1923) de la *Miscel·lània Enric Prat de la Riba*.

D'Antoni Rubió i Lluch, confessava Nicolau mateix que li venia l'empenta de la seva *Introducción al estudio de la literatura catalana*, el seu treball d'història literària més important, anterior als anys dels *Comentarios*, que ha-

via anat publicant a la revista barcelonina *Estudio* entre 1914 i 1915. La quarta part d'aquesta obra es publicà més tard en català, dues vegades (1917 i 1927), i és pròpiament la que esbossa el que Joaquim Molas, molt a la manera dels anys seixanta, va anomenar «una aproximació a la literatura catalana»; una aproximació que anava des dels orígens de la literatura en vulgar, bo i seguint-ne el «procés evolutiu», fins a una periodització segons un «desplegament històric» les bases de la qual remunten a l'esmentat Rubió i Lluch; passant per unes «notes característiques» de la literatura catalana, on es valoren especialment les cròniques com a formadores del sentiment nacional. Tot plegat s'ha de veure en relació amb les altres tres parts de l'obra, que examinen les raons del ser de Catalunya, a partir dels seus factors determinants com la romanitat i el cristianisme fins a la creació de la nació catalana i atesa la importància central de la diferenciació lingüística i de la consciència de la llengua en la constitució d'aquestes raons. En el centre, doncs, l'edat mitjana: no solament perquè al final d'aquest període la literatura catalana ateny el seu classicisme, sinó també perquè la represa, des del desvetllament de la Renai-xença, calca en alguns aspectes l'evolució medieval, segons Nicolau.

Una obra, doncs, cap als trenta anys, que demostrava, realment, erudició —documentació i coneixement dels textos— però que feia el salt cap a la interpretació. Una obra on la filologia i la història anaven de bracet. D'aquesta entesa, Nicolau en deia «humanisme». «L'entendre i traduir els clàssics greco-llatins —és a dir, l'ésser llatí o hel·lenista—», afirmava Nicolau que no era prou per a ser algú un humanista, com «tampoc no ho és, molt menys encara, l'agarbellar aquell cúmul d'inútils coneixences que s'anomenen *erudició*. L'erudit és a l'humanista», remata, «tant com el tenedor de llibres és al matemàtic». I en un altre lloc retreia la següent crítica de Milà i Fontanals als erudits i prou: «Un es dona aires d'inventor per haver trobat una inscripció corcada encara inèdita; un altre, per haver descobert un terme del llatí barbre que deixà d'anotar En Du Cange».

Sigui dit aquí que Milà era per a Nicolau el mestre del mestre, i que per a Nicolau era important trobar-hi l'arrel no d'una erudició que s'acaba en ella mateixa sinó concebuda com a mitjà de comprensió més global («Li interessava el passat, però també li interessava el present»). L'interès de Nicolau per Milà el dugué, d'altra banda, a publicar-ne l'*Epistolari*, en una feina que fou llarga i editada al llarg de molts anys per l'Institut d'Estudis Catalans (vol. I, 1922; vol. II, 1932; vol. III, 1995).

No que Milà i Fontanals no fos un erudit, doncs, ni que no sabés la importància de l'erudició. Ni que Nicolau no fos, no cal dir-ho, el primer a saber que l'especialització i l'erudició són necessàries (ell que l'any 1927 publicaria al volum III de l'*Archivum Latinitatis Medii Aevi* de París un article intitulat, precisament, «*Quelques additions et corrections au Glossarium de Du Cange*!»). El que Nicolau intentava de consolidar sobre l'autoritat de Milà és que

l'especialització i l'erudició, necessàries com són, no són un objecte per elles mateixes, que, sense l'humanisme que les informi, queden reduïdes a col·leccionisme i catalogisme. Força anys més tard, fent l'elogi de Joan Crexells, recordava Nicolau que el filòsof i economista precoçment traspasat li deia «Ja que tradueixo Plató, vull aprofitar la feina», i ho comentava reflexionant que «allò que per tants d'altres hauria estat una fi, justificació de tota la vida, ell només gosava considerar-ho com un mitjà».

Per a Nicolau, l'humanisme no era una retòrica. Ni tan sols només la virtut que dóna sentit a les dades, històriques, filològiques, dirigint-les cap a la comprensió de l'home, ço és, convertint-les en mitjà —privilegiat i necessari, però mitjà. L'home, per a Nicolau, és en efecte naturalment l'objecte del saber filològic i històric, però no hi ha de debò humanisme sense la consciència que també n'és el subjecte: «com que en aquest ordre s'identifica el conèixer amb l'ésser, el subjecte amb l'objecte, no serà humanista qui no sigui savi i apassionat», escriu Nicolau, i s'explica en conclusió així: «Apassionat, no importa de què: místic, orgullós, enamorat, polític... el que vulgueu; savi, en el cor humà i en qualsevol disciplina, mentre tingui una visió sintètica de totes les ciències, i totes faci girar a l'entorn, com de llur centre, de l'home».

En darrera instància, l'erudició i l'observació poden fer un científic. Però no un humanista, perquè, confluint, com hem vist que explicava, objecte i subjecte de l'humanisme, l'humanisme es decanta de la banda de la cultura, segons l'entén Nicolau, i no de la banda de la ciència: «Guardem-nos bé de confondre la ciència, qualitat intel·lectual, amb la cultura, qualitat moral».

És ben clar que Nicolau parla d'un intel·lectual humanista, d'una persona formada, que treballa per fer-se amb les dades necessàries, però que després dóna una orientació, una interpretació als materials amb què compta, des del punt de vista de la cultura —un punt de vista, hem vist que deia, també moral: això és, compromentent-se ell no només intel·lectualment sinó també moralment amb la lliçó que vol que els seus lectors n'extreguin.

Aquest plantejament és clar que duu Nicolau a tenir present un lector no únicament erudit; a plantejar-se les conseqüències de l'erudició que maneja no solament per als especialistes. Fins i tot quan publica treballs com «L'Escola poètica de Ripoll en els segles X-XIII», a l'*Anuari* de l'Institut de 1920, un estudi que, bo i superat en molts aspectes, és una peça sòbria i densa, una fita imprescindible en el progrés dels estudis, Nicolau no perd mai de vista el que representen aquests poemes i el monestir de Ripoll de cara a la història de la cultura catalana i de cara a la llatinitat, a l'Europa medieval.

Catalunya i Europa, en definitiva, des de l'època romànica. Quan l'any 1932 Nicolau professi a la Sorbona de París, a l'Institut d'Art i Arqueologia, un parell de cursos de conferències subvencionades per la Fundació Cambó, triarà com a tema *La Catalogne à l'époque romane*, com una mena d'il·lustració i demostració que, des de l'arrel, Catalunya ha mirat sempre cap a Euro-

pa: com després va fer a l'època de l'humanisme i com tornava a fer aleshores —aquesta era la conclusió a la qual es volia induir el públic europeu que es buscava interessar.

L'art romànic, i l'art català, li semblaven una manera eficaç, més immediata de difusió i d'expansió de l'esperit català més enllà de l'àmbit de la llengua. Com ho diu Guansé: «Fou el gran organitzador d'exposicions d'art i portà l'art català més enllà de fronteres: a Portugal, a França, a Bèlgica».

D'una altra manera, exiliat a Ginebra llavors de la dictadura de Primo de Rivera, ja havia buscat amb Massó i Torrents, prop de la Societat de Nacions, la internacionalització del problema català. Això el 1924, i quatre anys més tard, retornat a Barcelona posava en circulació el terme «Paneuropa».

I és que aquesta concepció de la seva feina des de la perspectiva de l'humanisme portava Nicolau a prendre posició en temes polítics contemporanis. Així, per exemple, fou bel·ligerant a favor dels aliats en la Primera Guerra europea, creia que el plantejament seriós dels problemes d'educació i de cultura eren imprescindibles per al regeneracionisme espanyol com per al nacionalisme català. També creia en el compromís polític directe, raó per la qual milità a la Joventut Nacionalista de la Lliga Regionalista i després formà el grup organitzador de la Conferència Nacional Catalana, que acabà comprant el diari *La Publicidad* i convertint-lo en *La Publicitat*, de la qual Nicolau fou el primer director, des del 15 d'agost de 1922 fins a la fi de l'any següent. L'any 1920 ja havia estat redactor de *Solidaridad Obrera* i regidor de l'Ajuntament de Barcelona: l'obra que hi féu com a responsable municipal de l'àrea de Cultura, de gran transcendència en les iniciatives pedagògiques, quedà recollida en l'opuscle *Missió de l'Ajuntament de Barcelona en l'obra de cultura de la ciutat* (1922).

Com a noucentista, Nicolau volia que la cultura catalana connectés, per damunt dels segles de decadència, amb l'humanisme. En aquest sentit, i prou s'entén, ell personalment se sentia atret per l'obra i la figura de Bernat Metge, l'humanista català que, com Guillaume Budé a França, donaria el seu nom a la Fundació de Cambó per a la incorporació dels clàssics grecs i llatins. I això perquè en la culminació esplèndida del *Somni* (1398) veia que confluien «un doll d'erudició romana, bíblica i medieval amb una forta saba popular; una fonda cultura filosòfica; els records personals de la vida pública i la pregonada consciència de la societat contemporània». Pel que fa a «la matèria», com Nicolau deia, d'aquesta obra, que, quant al que anomenava «la forma» pensava que era senzillament «inimitable», feta «del llenguatge catalanesc més pur i més urbà alhora, on el relleu de les imatges la vida de les descripcions, la justesa de l'adjectiu, la precisió del matís, s'enllacen en un noble estil periòdic».

Nicolau subratlla també el barcelonisme de Metge i remarca el fet que, quatre anys després del *Somni*, el 1402, Metge formava part del Consell de Cent de la ciutat i que «la ploma que havia escrit el *Somni* escrivia unes ordi-

nacions d'hisenda». I meditava al respecte que «servir el comú quan l'hora arriba és llei de tota democràcia».

I aquí és, en efecte, on va a parar l'humanisme de Nicolau. Els humanistes italians ja s'havien plantejat el dilema, o l'opció, o la relació, entre *uita actiua* i *uita contemplatiua*, entre ocupar-se dels afers de l'Administració i el Govern, els intel·lectuals d'aleshores, o, en canvi, crear-se les condicions d'un oci on pogués refugiar-se la feina de les muses. Com alguns d'ells, i, inequívocament, com Bernat Metge, Nicolau d'Olwer, per raons de democràcia, mogut pel seu humanisme —objecte i subjecte l'home—, es va comprometre en la política del seu temps. Un home amb el seu currículum acadèmic, membre numerari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans des de 1918, amb els seus mèrits d'historiador de la literatura i la seva formació com a hellenista i llatí, orientat clarament cap a l'edat mitjana, estava destinat a una càtedra com la que obtingué de llatí medieval a la Universitat Autònoma de la República el 1932. Reporta Guansé que, anys després, «sovint es planyia amb amarguesa que l'haguessin arrencat de la pau del seu gabinet de treball». Ara, és just el comentari que afegeix Guansé: «Però, qui l'en va treure? No foren les seves mateixes inquietuds, no germinaren en els arxius, en les biblioteques? L'evolució del passat, la misèria present li feien somniar el futur». Va cedir, com ell ho deia de Metge, perquè servir la comunitat és un deure indefugible, si n'arriba l'hora. I, així, a més de regidor municipal, va ser un dels fundadors d'Acció Catalana, va ser elegit diputat de la Mancomunitat, va haver d'exiliar-se quan la dictadura de Primo de Rivera, va participar activament en la política de descrèdit de la monarquia, va representar Acció Catalana al comitè republicà de Madrid després del Pacte de Sant Sebastià (1930), va anar a l'exili encara un altre cop, en tornar-ne fou ministre de finances en el Govern d'Alcalà Zamora i governador del Banc d'Espanya en el d'Azaña, després diputat a Madrid; després, definitivament, va gustar l'exili, com tants d'altres, el 1939, va formar encara part d'un govern republicà a l'exili (1945) i va ser, de 1946 a 1950, ambaixador de la República espanyola a Mèxic; abans, havia estat empresonat pel Govern de Pétain i detingut per la Gestapo a París.

Els esdeveniments polítics dels anys trenta, i els posteriors, van consolidar la dedicació a la política —activa i pacient— de Nicolau. També li van portar el reconeixement internacional, amb càrrecs acadèmics de pes, sobretot com a delegat de l'Institut d'Estudis Catalans a la Unió Acadèmica Internacional, de la qual fou president el curs 1936-1937. A Barcelona, arribà, com hem dit, a la càtedra de la Universitat i presidí (1933) l'Ateneu Barcelonès. El seu prestigi intel·lectual en la confusió dels anys trenta havia quedat definitivament consolidat per la seva obra dels anys vint, que representa l'altre fonament de l'humanisme de Nicolau: el Mediterrani, des de la perspectiva de les cròniques catalanes, de Mallorca a Grècia, l'expansió catalana.

L'any 1924 Nicolau va rebre de la Fundació Rabell l'encàrrec de publicar Muntaner. En va resultar l'edició de la part d'aquesta *Crònica* que Nicolau titulà *Expedició dels catalans a Orient*, que és el volum setè d'«Els Nostres Clàssics», i una sèrie d'estudis sobre les cròniques, entre els quals el publicat a l'*Homenatge a A. Rubió i Lluch*, volum XXI dels *Estudis Universitaris Catalans*, sobre «La *Crònica* de Ramon Muntaner: filiació dels seus textos» (1936). Però sobretot en va resultar una dedicació de Nicolau al Mediterrani que el va portar a viatjar-hi i a replantejar-se el sentit de les empreses catalanes en aquella mar. De fet, el Noucentisme es quedava ofegat si no atenyia una expansió, un reconeixement exterior, i Catalunya calia que reflexionés sobre la seva època de màxima expansió.

La reflexió de Nicolau va partir d'una diferenciació de les empreses catalanes segons la part de la Mediterrània on havien tingut lloc. Nicolau va dividir el mar en occidental i oriental, o Mediterrani de ponent i Mediterrani d'orient, i va explicar el sentit d'aquesta divisió així: «A ponent —Balears, Sardenya, Còrsega, Itàlia, Sicília, Malta, Gerba (Djerba), Barbaria, Espanya— es tracta d'assimilació, de domini polític, de mercats de venda; a llevant —Egipte, Síria, Xipre, Armènia, Anatòlia, Constantinoble, Grècia, illes gregues, Albània— de mercats de compra, d'esferes d'influència, de bases navals». La presència de Catalunya a l'orient mediterrani, que, començada a finals del segle XII, perdurà fins a finals del XVI, fou per a Nicolau l'objecte d'una obra exemplar de síntesi històrica, *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*, publicada el 1926. En canvi, els llocs de la Mediterrània occidental foren evocats per Nicolau en un llibre d'estampes descriptives i reflexives que el certifica com un dels escriptors de prosa més vívida i neta de tot el segle, *El pont de la mar blava*, que és de 1928. El títol ja juga, molt significativament, amb la idea de la mar com a camí, com a pont de comunicació entre terres; ella que era *pontos* en grec. És un llibre tan d'evocació, tan d'intenció poètica, que els paisatges visitats són sovint dibuixats sobre el canemàs de la geografia mítica de l'*Odissea* —mítica però que era moda identificar amb llocs reals, llavors que també l'exegesi bíblica insistia sobre la importància de la localització correcta dels indrets del text.

De tota manera, si l'obra històrica no proporciona el mateix plaer de lectura que l'evocació esplèndidament escrita, que es deixa portar per la suggestió dels llocs i àdhuc per l'encís de la imaginació, és a l'obra històrica on hi ha la lliçó que mira més cap al present («esforça't, lector, a treure del cúmul de fets diversos que aquest llibre intenta de sintetitzar, la lliçó que se'n desprèn») i que és la següent: que Catalunya no hauria perdut la seva grandesa «si la unitat del poble català —de tots els qui parlaven “lo bell catalanesc”, com diu Muntaner—, llavors tan íntimament sentida, hagués encarnat en una sòlida estructura», però això no va poder ser perquè «no era pas un estat federal, el nostre, era una esfumadissa confederació d'estats», i perquè Catalunya, dis-

treta per Aragó que tenia interessos «Espanya endins», fou desviada «de la vella política occitana dels comtes» —«la política dels Berenguers, culminada en el moment que Amfós I senyorejava de Tolosa a Niça»—, cosa que «li impedí de formar, amb les noves terres, en el segle XIII una nació forta i en el XIV un imperi estable».

Cloïa la dècada dels vint amb la publicació de *Paisatges de la nostra història*, un llibre d'«assaigs i notes de literatura catalana» que van del didactisme i la sensatesa «Del diàleg en la poesia catalana medieval», un tema interessantíssim també des del punt de vista de la teoria literària, fins a la reflexió constant sobre com el que ell anomena «l'esperit català» es manifesta, sobretot a les cròniques. Malgrat l'atenció que hi és prestada als trobadors catalans i a la poesia de gesta, és un llibre sobre els grans prosistes, on retrobem Bernat Metge i el *Tirant*, per exemple. Ara, es veu com a la història, a la geografia i a la literatura Nicolau busca el mateix, les manifestacions de l'especificitat catalana, de l'ésser de Catalunya que ja el preocupava en redactar la *Introducción al estudio de la literatura catalana*.

L'últim factor conformador de l'humanisme de Nicolau sembla, en efecte, aquesta seva inquisició sobre allò que, havent determinat la constitució de Catalunya com a nació, ha romàs a través dels segles, no sense canvis, com a constitutiu específic de la catalanitat, de l'esperit català, per dir-ho com ell ho deia, més enllà fins i tot de les vicissituds històriques. Recuperar això, entre el *Volksgeist* i la literatura, i constantment confrontar-ho amb la gran lliçó dels grecs i amb les aspiracions de les idees i dels pobles capdavanter contemporanis, des d'una irrenunciable concepció de la cultura com a fet moral, heus ací el nord, dins dels ideals noucentistes, de l'humanisme de Nicolau, disposat a més a servir el comú com a base de la democràcia. Si en el seu discurs d'entrada a l'Institut evocava «l'esperit nacional», en definitiva el patriotisme de Ramon Muntaner, «que visqué en totes les terres catalanes», era simptomàtic el tema del que pronuncià l'any 1933 a l'Ateneu Barcelonès: *Del patriotisme i la democràcia en el procés constitucional de la Catalunya antiga*.

Lluís Nicolau d'Olwer

MANUEL MUNDÓ I MARCET

Laudemus viros gloriosos et parentes nostros in generatione sua... i el que segueix que, per a no forçar la comprensió atenta de bastants membres de l'IEC —ai las!— traduiré: «Fem l'elogi dels homes il·lustres, dels nostres pares que s'han anat succeint... Tots ells foren honorats per llurs contemporanis i, en els seus dies, foren motiu d'orgull.»

Aquestes frases de l'Eclesiàstic (c. 44, 1-7), obra de Jesús fill de Sirach, de dos segles abans de Crist, coetani de les *laudes patrum* que ja conegueren els grecs i els romans, m'han semblat oportunes per a iniciar aquest nou punt de l'ordre del dia dels nostres plens, que consisteix a fer conèixer un a un els membres antics de l'Institut d'Estudis Catalans més prestigiosos. Tal com, a proposta de l'actual senyor president de l'Institut d'Estudis Catalans, acordàrem en sengles consells permanents d'octubre i novembre.

Es decidí, alhora, que el primer membre antic rememorat fos Lluís Nicolau d'Olwer, per diversos motius; i que, donada la seva activitat en els camps del coneixement de les seccions Filològica (a la qual pertanyia) i Històrico-Arqueològica, fossin membres actuals d'ambdues seccions els qui en fessin l'elogi.

A fe que, si hagués pogut consultar l'arxiu administratiu de l'IEC fins al 1939 que la Biblioteca de Catalunya, per conveni ben lligat, acaba de retornar-nos, hauria pogut precisar alguns aspectes, sobretot de la representació de Nicolau en àmbits internacionals.

Adverteixo per endavant que, a més de diversos estudis dedicats a Nicolau d'Olwer ja en vida seva, els que escolten poden llegir resums prou densos en el *Diccionari biogràfic* de l'editor Albertí, del 1969, i els de les dues edicions de la *Gran enciclopèdia catalana*. En aquest moment hi ha en preparació dues tesis sobre Nicolau dirigides pels professors Joan Bastardas i Joaquim Molas.

D'un personatge com Nicolau d'Olwer no es pot deixar de dir quan i on va néixer: fou el 20 de gener de 1888, a Barcelona; on va estudiar a la universitat i als Estudis Universitaris Catalans; encara que, com massa entrat el segle xx, hagué de defensar les dues tesis doctorals a Madrid: una de filosofia i lletres, l'altra de dret.

La precocitat i brillantor de la seva intel·ligència deixaven astorats els seus professors i col·legues; quan —per dir-ne una només— el 1905, als disset anys, ja publicava un treball sobre *Les fonts catalanes del Tirant lo Blanch*.

L'Institut l'acollia com a membre adjunt el 1917 i, numerari, el 1918; encara que la seva ciència polivalent li hauria permès d'ésser-ho també de la Històrica i, ara, de la de Filosofia i Ciències Socials.

El seu *cursus honorum* polític i el *curriculum* acadèmic i professoral són massa densos per a poder-los resumir avui dignament. Amb unes pinzellades només n'hi haurà prou; tot no oblidant que el senyor Carles Miralles ja n'explicarà d'altres de ben significatives.

Nicolau d'Olwer fou regidor de l'Ajuntament de Barcelona des del 1920, com a tinent d'alcalde de Cultura. Tornarem a parlar de la influència que exercí durant aquesta seva comesa. Diputat per Barcelona a les Corts de Madrid, havia arribat a la capital de l'Estat quan aquesta ja no ho era del regne. Els presidents Alcalá Zamora i, tot seguit, Azaña el cridaren a fer de ministre d'Economia. En deixar aquest càrrec fou nomenat governador del Banc d'Espanya.

Aquí convé intercalar la notícia d'algunes mostres escrites de la seva activitat política i cultural. Sembla impossible que un polític com ell trobés el temps per a publicar una sèrie de treballs relacionats amb la literatura i la lingüística, dels quals, però, no m'ocuparé gaire, ja que ho farà el senyor Miralles. Recordaré només els històrics i medievalístics. Encara que de significatius en foren alguns dels molts articles d'assaig i de pensament, amb els quals intentava incidir en les idees del seu temps. Tenen interès els titulats: «Missió de l'Ajuntament de Barcelona en l'obra de cultura de la ciutat», del 1922; «Idees i fets entorn de Paneuropa», el 1928, en el moment més àlgid de l'enfrontament de la Societat de Nacions amb el nacionalsocialisme nazi; «La lliçó de la Dictadura» del 1931, en sortir de la de Primo de Rivera; essent Nicolau president de l'Ateneu Barcelonès, hi pronunciava el discurs inaugural 1933-1934 parlant «Del patriotisme a la democràcia en el procés constitucional de Catalunya antiga», en plena república i primer estatut d'autonomia; o bé un «*Résumé de quelques articles intéressants sur l'équilibre dans la Méditerranée*», exposat davant de representants internacionals en plena Guerra Civil.

En el camp historicoliterari llatí —el del grec i del català és domini d'altres especialistes—, no és possible oblidar *L'escola poètica de Ripoll (segles x-xiii)*, obra extensa publicada el 1920, on recull tot el que diu el títol, ben expressiu, obra bàsica que encara és consultada en ambients científics d'arreu;

d'alguns dels textos reunits en el recent *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (IEC, 1992), Nicolau n'havia estat el millor editor crític.

L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental és obra del 1926. Havia estat precedida i fou seguida per uns quants treballs preparatoris des del 1925 i fins al 1926, quan, freturós de conèixer, solcar i trepitjar personalment les mars i terres conquerides per catalans, des de la gesta dels almogàvers, presentava el deliciós report *El pont de la mar blava*. Va merèixer els elogis d'Antoni Rubió i Lluch, quan el 1936 signava el pròleg del seu magne *Diplomatari de l'Orient català*.

El 1931 se celebraven a París, a la nova seu de la Fundació Catalana, obra de Francesc Cambó, dos cursos de conferències, publicades després amb el títol *La Catalogne à l'époque romane*; Nicolau d'Olwer hi tenia dos capítols bàsics: «*La culture historique et sociale*» i «*La littérature latine au xe, xie et xiiie siècles*», síntesis bàsiques encara molt aclaridores per a nosaltres.

Cal fer marxa enrere en la cronologia per obrir alguns nous fronts de l'activitat incansable de Nicolau.

És ben sabut que l'Institut d'Estudis Catalans entrà a formar part de la Unió Acadèmica Internacional (UAI) el 1922, ben poc després de la fundació d'aquest fòrum academicohumanístic mundial. L'IEC hi envià Nicolau d'Olwer i Ramon d'Alòs-Moner per a representar-lo ja des del 1924, pel que sembla, mentre Nicolau complia el primer exili de la dictadura a Ginebra. Si en aquella ciutat suïssa hi redactava una petició a fi que la Societat de Nacions s'interessés pel problema català, per altra banda començava a col·laborar en projectes de la UAI. Heus-ne aquí alguns.

En el *Glossarium latinitatis medii aevi* o «nou Ducange», com en deien, o sigui, en la Comissió per a redactar l'*Archivium latinitatis medii aevi*, Nicolau aconseguí que la regió cultural catalana pogués redactar el seu propi vocabulari de llatí medieval. És així que Nicolau començà a publicar, des del 1927, en la revista pròpia de la Comissió, el *Bulletin Ducange*, articles sobre glossaris llatins de manuscrits catalans i altres temes, com el sentit de «pàtria» a Catalunya en períodes medievals.

Una altra activitat de Nicolau lligada amb les de la UAI fou la participació en l'organització de congressos internacionals: el III Congrés d'Éducation Morale (en l'economia), celebrat a Ginebra el 1922, on digué coses sensates sobre «*Le problème de la morale neutre: peut-on parvenir à une morale unanime?*»; els de bizantinisme —després serà considerada la seva coneixença profunda del món hel·lènic i hel·lenístic—; els de ciències històriques, a Oslo el 1928 i a Zuric el 1935. Per a la col·laboració temporal entre aquest Comitè de Ciències Històriques i la UAI, Nicolau fou nomenat secretari de la Comissió de Cronologia.

L'altra comissió de la UAI en la qual Nicolau d'Olwer tingué influència, posteriorment decisiva, fou l'encarregada de redactar unes normes sobre *Em-*

ploi de signes critiques. Disposition de l'apparat dans les éditions savantes de textes grecs et latins, que prudentment la UAI subtitulava: *Conseils et recommandations*, sense imposar-les a ningú. Nicolau ja era a la Comissió des que es publicà la primera edició de 1931: ell, que havia estudiat des d'inscripcions gregues d'Empúries fins a Pere Abelard, passant per Aristòfanes, per un manuscrit de Píndar i Teòcrit, per glossaris d'Ovidi i Juvenal i per Virgili a Catalunya, fins a les peripècies de Fèlix d'Urgell, les restes poètiques de Ripoll, les literàries de Llobet Benet d'Arles de la Tec i de Gerbert, futur papa Silvestre II als comtats catalans d'entorn de l'any mil.

Com a recompensa a la seva intel·ligent i brillant actuació, Lluís Nicolau d'Olwer era elegit, el 1935 i per tres anys, president de la Unió Acadèmica Internacional, un càrrec de prestigi indiscutible, que només —però ja és molt, tractant-se d'un país petit com Catalunya— ha tingut un altre moment important amb l'atribució de la presidència d'honor al senyor Ramon Aramon i Serra. Nicolau, com a president, remenà papers i consultà membres d'arreu amb vista a revisar aquelles «Normes de transcripció»; n'encarregà la tasca als professors Bidez, Severyns, Delatte i Drachmann que, al acabar el mandat presidencial de Nicolau, en publicaren la segona edició el 1938.

És una suposició només, però em sembla que té bons fonaments pensar que tant l'interès i els estudis de Nicolau d'Olwer sobre llatí medieval com el fet que la UAI tingués entre els seus programes, el VI, el que porta el títol de «*Corpus Philosophorum Medii Aevi*», l'invitaren a girar l'esguard vers la figura de l'enigmàticament atractiu monjo benedictí Pere Abelard. El llatí àgil i precís d'aquest pensador inquiet i impetuós, però molt humà, l'atragué tant que ja des del 1928 —pel que es dedueix de les notes de Nicolau—, començà a estudiar-lo en profunditat. Els «papers Abelard» viatjaven amb ell a Suïssa i a Mèxic en els exilis imposats per les dues dictadures. Ensenms amb diversos estudis de la biografia, Nicolau havia treballat en una traducció, no pas íntegra sinó selectiva, de les cartes d'Abelard a Eloïsa, entrellaçades amb fragments de la *Historia calamitatum*, on narrava les tribulacions que el seu pensament filosòfic, el seu tràgic amor platònic i el seu comportament monàstic poc normal li atragueren d'algunes autoritats eclesiàstiques.

A la mort de Lluís Nicolau, esdevinguda a Mèxic el 1961, els «papers Abelard» retornaren a Catalunya per mans del seu marmessor senyor Peypoch; i anaren a raure a la taula del doctor Jordi Rubió i Balaguer. Quin altre personatge, Rubió, digne del personatge Nicolau! Rubió ens en parlava a la Secció Històrico-Arqueològica des del 1971. Fou quan me n'encarregà un informe, per al qual vaig disposar dels plecs i les carpetes Nicolau durant un parell de mesos. Amb l'ordenament del llegat Nicolau l'IEC, espero que la Secció de Filosofia i Ciències Socials, per mitjà del senyor Batalla, publiqui el que encara tingui vigència de l'Abelard de Nicolau d'Olwer; sense oblidar els

trenta-cinc anys escolats des de la seva mort i la bibliografia abundant que n'ha sortit a la llum.

Us invito a donar aquell altre pas endarrere ja anunciat. Com a regidor de l'Ajuntament de Barcelona i com a membre de l'Institut, l'any 1922 Nicolau ja es preocupava de trobar una ubicació digna a la Biblioteca de Catalunya, massa estreta en els locals de l'IEC del carrer del Bisbe; i proposà al consistori que agencés i lliurés els grans locals de l'Hospital de Sant Pau i de la Santa Creu que l'Ajuntament acabava de recuperar el 1921. L'acreixement dels fons de la Biblioteca, que ja aleshores es volia nacional de Catalunya, ho exigia amb urgència. Nicolau tingué una visió encertada, com s'ha vist posteriorment.

El que més sorprèn d'una activitat gairebé frenètica de Lluís Nicolau d'Olwer, tant en la política com en la recerca històrica i literària amb projecció internacional, és que l'hagué de compaginar amb adversitats imprevisibles. En certa ocasió, la policia el malferí davant la seu del partit d'Acció Catalana. Per haver estat uns pocs mesos diputat de la Mancomunitat, sofrí el primer exili el 1923; els altres quatre successius ho foren: el 1930, per haver participat al Pacte de Sant Sebastià, tot tramant la futura república; el franquisme l'expulsava el 1939; el règim de Vichy el denuncià el 1940-1941, tot instigant la Gestapo, que l'expulsà de França el 1943. L'exili franquista el mantingué lluny de la pàtria, a Mèxic, on fou embaixador de la trista República, i on moria el 24 de desembre de 1961.

El malfat dictatorial encara perseguí Nicolau uns quants anys després. Bona part del material que l'IEC havia recollit per dedicar-li una miscel·lània d'*Estudi de llatí medieval i de filologia romànica* en dos volums dels *Estudis Romànics*, fou retingut a pany i clau per la policia dins dels locals del carrer Montcada fins a l'any 1966.

El desgreuge més ben merescut el rebé amb la institució del Premi Lluís Nicolau d'Olwer a la investigació alternant de la història de les terres catalanes i de la filologia i lingüística d'aquestes. La munificència de la vídua, a través de la Fundació Palma Guillén de Nicolau, permeté que l'IEC convoqués el 1965 un dels premis més ben dotats —en dòlars— que encara atribuïm.

Lloem un dels nostres membres més il·lustres!